

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (12531) | 1984 чылдың июнь 17 воскресенье | 1925 чылда үздүзүлгөсү | Өртүз 3 көп.

ШӨЛДЕРГЕ ЧАЙГЫ АЖААЛДА

Республиканың совхозтарының хөвү-шөлдеринде чазым тарыыр култураларының тарылгазы доозулган. Тарыттыгын културалардан бөдүмүтү өстүрүп алыр дие, бөк үнүштер, үнүштерниң хоралакчылары болгаш азырлары-биле демиселди күштелдирип, көдөз ажил-агый култураларының өзүрине таарымчалык байдалдары тургузар дээш улуг ажилды чорулар апар.

Дына хой совхозтар тарылганы дооскан доразин чайгы ажаалда кирген. ССР-ниң 50 чылы аттыг, «Тинелге», «Революцияның чалбыжы», «Кызыл тарачын», «Ленинчи орун», «Улуг-Хая» совхозтар болгаш көдөз ажил-агыйның дуржулга станциязы картофель болгаш кукуруза тараан ды- хой шөлдерин илтирээшкенин өзүмнөр үнөр бетинде чоруткан. Бөк үнүштерниң өзүмнөр хөрүнүнүң адаанга тур- да, оң өзүп үнүп көзүрнине бетинде баштагы илтирээш- кенин база өзүмнөр үнүп көзүр белек ийги илтирээшкенин чорууда, бөк үнүштерниң кол незин унутканын деп чүвө бүгүдө билдиргир. Оуруглар аразын дараалаш- тыр ажаалда кылар арга кукурузаның, картофелдин, да- зылында чешитилгенин болгаш өскө-да бөк үнүштерден арылгаш, култураларының арыг, эки үнүмүн алыр арганы берип турар.

Бо чылын 21 муң гектар шөлде кукурузаның, 2890 гектар картофелдин, база 877 гектар ногааның ажаалдазын чо- руулар умурлуг. Чогуу-на ынчангаш бөк үнүштер биле деми- селдин чедиишкенин болуру илтирээшкенин чогуур үезин- де чоруудардан кол хамаарып. Илтирээшкенин 1—2 хүм озаалдап чорууда оң ажыы өзөш. Чогуу-на ынчангаш бөк үнүштерниң өзүп үнүп келирин доктаамал хайгааралга ап, илтирээшкенин кыска хуузада чоруудары эргемон чу- гула. Бо ажилды совхозтарының агрономнары, кукурузачы- лары, картофель болгаш нога өстүрүчүлери хайгааралга алыр умурлуг. Чамдык ажил-агыйлар бөк үнүштер биле деми- селди чоруудар биле тарылга шөлдериниң ажаалдазын илти- рээшкенин 70 муң гектар хире тарылга шөлүн ажаалдазын арга биле болбазырадыр.

Хоралакчы хээчин—шергиге удур шөлдерин амылдап кы- лыр ажилды авиаторлар «Век» совхозта эгелер берген. Оң соонда «Саян», «Кызыл тарачын», «Хадык» совхозтарга баар. Шергиге удур амылда бөк совхозтарга дооскан соонда авиаторлар база култураларының агрономнары болбазы- радылганын кириптер.

Бөк үнүштерден арылгаш каан шөлдерде сөөлүг хүннерде чагган чазың соонда бөк үнүштер үнүп эгелзэн. Ону ка- тап узуткаар керек.

Ынчалзада чамдык черлерде чайгы ажаалдаже чогуур кичээлгеин салбайн турар. Агаар-бойдустан соок бооп ту- рарында тарымал үнүштерниң өзүлдөз оожумнал, бөк үнүштер дүрген өзүп үнүп турарын районнарың көдөз ажил-агый эргелелдериниң удуруткучлары болгаш совхоз- тарың специалистери херекке албайн турар. СЭКП-ниң XXII съездин аттыг, «Шивилиг», «Ан-Дуруг», «Найрал», «Шекпээр», «Тес-Хем», «Кызылгаш» совхозтар бөк үнүш- терден шөлү арылгаш болбазырадырыңчы мынчага чедир кирибзэн. «Х Улуг хурал», «Совет Тыва» совхозтар болгаш Эрзин, Тес-Хем районнарың ажил-агыйлары картофель болгаш кукуруза шөлдерин амылдап кылырын кончук оожум чорудуп турар. Тангы, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарың чөпсек херекселдерин чөпсек амылдап турар. «Сельхозхимияның» районнара каттыжышыны бар техниканы долзуу биле амылдаптайн турар.

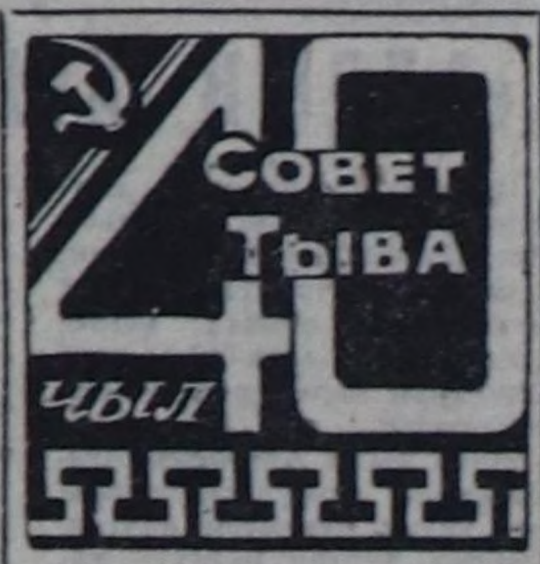
Райүүсөөмнарның чамдык тургусулаан доктаамал ажилдар көдөз ажил-агый комиссиялары болгаш бөк үнүш- тер биле демисел чоруудар хойниң инспекциялар чамдык районнара кошкан амылдап турар. «Бөк үнүштер биле деми- селди күштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Соедини- ниң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-дагы Чарлыы су- ла күүсеттинип турар. Тараа шөлдериниң, оруктарының, бугаларының, хөвү турлагларының, огородтарың кыдыла- рында үнүп чыдар бөк үнүштерни неспейн база хөранна- вайн турар. Ук Чарлыкты хажыдап турарларга хемчег хү- лэстпейн турар. Барыын-Хемчик, Сүт-Хал, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнара бө Чарлыкты күүседип турары кошкан. Бөк үнүштер биле холбашкан айтырыгы совхоз- тарга болгаш чери амылдап турар өскө-да черлерде канчаар шиттирлеп база чери шын амылдап турарын райүүсөөм- нара тургусулаан доктаамал комиссиялар үргүлчүнүң кон- тролонга албайн турар.

Районнарың агроуплетур каттыжышыны, партия, совет органны, совхозтарың удуруткучлары бүгү көдөз ажил-агый култураларының шөлдерин болбазырадырың темпизин күштелдирер биле бө хүннерде практиктиг бүгү хемчеглерин ап чоруудары эргемон чугула. Чайгы ажаала- ны чогуур үезинде эки шынарлыг чоруудар дээш совхоз, бри- гада, салбыр болгаш звено бүрүзүне социалистиг чарышты өскүдөр керек.

Шөлдерин амылдап кылырыңа каала, кандыг чөпсек-тер-селди амылдаа экил, бөк үнүштерден, хоралакчылардан болгаш азырлардан үнүштерни камгалар дээш кандыг хөм- чеглерин ап чорутса экил дээрзин аргамон бүрүзү эки билген турар болгаш шын шиттирлээн турар умурлуг. Хөвү амылдап кылырын канчаар чоруп турарын хайгааралга ап, ону шынарлыг чоруударын чаап алыр керек. Бо чугула амылга үнүш камгаланың, станциязының, районнара куруениң үезин инспекцияларының болгаш суггарыла системалары- ның эргелелдериниң специалистери идекпейлгир кирип умурлуг.

Чогуур үезинде шөлдерин эки амылдап кылыры, үнүш- терни эки чөмгөрери, хоралакчылар болгаш азырлар биле демиселди белин деңгеле чоруудар Совет Тываның юби- лейиниң чылында бүгү көдөз ажил-агый култураларының бөдүмүдү өстүрүп алырын хандырар дээрзи чогуула.

Совет Тываның 40 чылыга төлөпиг берек кылар чагай дүмүтү өстүрүп алыр дээш тараа шөлүнүң чайгы ажаалдазын контролон партия, совет органныр холга алыр умурлуг.

Совет Тываның 40 чылыга тураскааткан республика фести- вальның түңгөлүгү күрүзүг- деринге чедир кам-ла зонук арткан. Юбилейге тураскаат- кан улугу чогаалдыг фести- валь эгелзеден бөр чөп-чөд- де бот-тыныгыр уруп чүзү коллективтеринге, агитквари- раларга, бугурулгелерге, шоу- ла, өөрелде черлеринге хой санын масса чогуу эңилелден турар көрүлдөр болуп эр- кен.

Ийги ээлчеге районнар айым-биле тус-туста көрүл- делерин чоруткан. Бо чылдың эгелзеден бөр бот-тыныгыр уруп чүзүп аңгы-аңгы жа- раалы дүгээр республика көрүлдөрүн Кызылга органи- заастаан. Айылар айым-биле тус-тусту районнара ийги байдал чогаалдыг депел- ук көрүлдөрүн түңгөлүгү ээлчег хуралы эркен өт- кен.

Улусчу таланттарың кө- рүлдериң түңгөлүгү үндүрүп үе келген. Бо чылдың июнь 20, 30 хүннеринде база июль 1-де улусчу чогаалдыг фести- вальның түңгөлүгү концерттери найысылал Кызылга болуп эр- тер. Бо талазы-биле республи- каның улусчу чогаалдыг фести- вальның оргкомитетиниң ээлчег хуралы эркен өт- кен.

БЕДИК ТЕМП - БИЛЕ

Чайгы айлар Кызыл хоо- райда «Тудуг кесектери» комбинаттың ийги ээлчег ажил-агый киригине улуг идигил болуп. Ам ында тудуг-монтаж ажилдары ша- лыктын темп биле чоруп турар.

Бо тудуг шөлүнде № 81 тудуг эргелелиниң Г. С. Малышевке удурткан брига- ды амылдап турар. Олар эргелел складның фунда- ментин тудуп дооскан. Онда бөдүмүдү Армаура- ны тудуштур канчалар. Бри- гада май айның бугуруле планын чеди зонук бур- гаар күүсеткен.

Бригада чангыс аай наряд- биле амылдап бергени улуг рольду болган.

«Кызыл улетпур тудуг» эргелелинде коммунист К. К. Кужугетке удурткан бригада ажилдыг шалыктын темпизин кудулаттайн турар. Бо бригада Биче-оол Са- чак, Май-оол Саая, Кош- кар-оол Бюрье, Павел Ир- гит, Владимир Шыпарл ыш- кан дуркуталыг тудугчу- лар бажыг сагыла-чурум- нуун, ажилда кызыл-агый кудуштур турарлар. Совет Тываның 40 чылыга алдар болдуруп, он айларда 266 муң рубльдин тудуг-монтаж ажилдарын кылырын бри- гада кенжигинери хүлээнип турарлар.

Темпни дүргедедир, хожудаашкындан уштунар

КАПИТАЛ ТУДУГ 5 АЙЛАРДА

Бо чылдың эртен беш айырында көдөз ажил-агый- га 9200 ажыг баш малга кайаалар. 13,1 муң гектар шөлдерин суггар турдулар туттунган. 21,1 муң га чер- ниң суггарыла тудугтарын өдө дерип кылган. Нинти узуун дүртү 45 километр хемчээлдин; элктри дамчы- дзылгының шутумнары, нинти хемчээл 20,2 муң дөрбөлүн метр чуртталга бажылары амылдаа кир- ген. Чуртталга тудуун ажил- галта кинери эртен чыл- дын ол-ла үезинге деңгээр- ге 18,8 хуу өскөн.

Керээлгиз тудуг органи- зациялары эртен чылдың- дан дээр амылдап турар. Тудуг-монтаж ажилының немей өзүлдөз 1,1 хуу, а дужааттыгыр турар тудуг- ларга хамаарышты бараан- дыг тудуг продукцияны немей өзүлдөз 9,8 хуу чөп- кен. Республиканың тудуг-

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАРЫҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Ийида болуп эркен, Хуралы оргкомитет даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүл- елиниң Даргазының оралакчы- ны К. А. Маскы-оол эрттир- ген. Тыва АССР-ниң култура министри А. С. Серен көрүл- деи эрттирериниң дугайында организастыг хемчеглериниң планы-биле таныштырган.

Оргкомитет хуралында фести- валь эрттирер талазы-биле республика органнының удуруткучларын, харымса- галың — ажил-агыйларын кириштирген. Түңгөлүгү 810 кижиги кирип, Республи- каның районнарында 600 кижикчи келер. Бугу- релгени мурунчалары, ма- чынар, тараажылар дээш хой санын бот-тыныгыр ар- тисттер районнары талзеп келер. Фестиваль үезинде чо- нуң ортузунда уруп талант- ыглар илереп үнүп, кижилер хостуг улашын културлуг дитиригилге бараан болду- руп, бот-тыныгыр уруп чүзү- дүң аңгы-аңгы бөлүмнөргө кирип турарлар.

Районнарың бот-тыныгыр уруп чүзүп коллективтериниң концерт программасына кол жанрлар албай кирген турар умурлуг. Түңгөлүгү концерттери утха-шылар талазы-биле бо- дык деңгеле эрттирер дээш республиканың култура, уруп чүзүп организацияларының кол специалистери тус-тусту район- нарга барып, практиктиг ду- лын чедиргелзэн. Бо ажил фести- валь эгелзеге чедир ам- тала уламчылар умурлуг дээр- ан оргкомитет хуралына

деңгелзэн. Фестивальдыг жери ком- селдиниң составы баалаан, комиссияны даргазы — РСФСР-ниң уруп чүзүлүгү ад- дарлыг ажилдакчысы, ком- селитер А. Б. Чыргал-оол, Жюри комиссияда уруп чүзү та- лазы-биле кол специалистер, култургу, уруп чүзү ажил- дакчылары кирип турар. фести- вальдыг штайн база тургу- зан, Оон даргазы—култура министри А. С. Серен.

Республика нарыскалы фести- вальдыг кижикчилерин хүлээн алыр дээш белекенип турар. Азыр ийги чурттаар черлери, аңгы-аңгы канчалар- ы дээш өскө-да айтырыл- галар, белектер дөмөгөдө кирип келдүрүп. Бот-тыныгыр уруп чүзү коллективтерге найысылалдыг бугуруле кол- лективтери база шөпкөн дуза- лаптыр.

СЭКП обкомунуң секретари Д. К. Ооркач оргкомитет ту- ралыг кыргыч, фестивалдыг организастыг, белин деңгеле эрттирер дугайында тодоргай чүвө чугаалган.

Улусчу чогаалдыг фести- валь Совет Тываның 40 чылыга удуштуру чорудуп турар хөм- чеглерин кол черин ээлеп ту- рар. Ынчангаш үшү ээлчег- ниң бажыг көрүдүлгелерин улусчу таланттарың өзүлүг байдалы кылар эрттирер дээш фестивалдыг кижик- чилери-да, оң организасты- лары-да аркан үеи чөп ажыла, шыңгы белекенип- ри чугула.

Найысылал Кызылдан чурмаалдыг, чараш Току ыра- да болза, бистиг республиканың экономиктиг болгаш култура хөжүдээшкени оң кирип турар улуг улуг. Ол районун дөкүзүлгелер Би-Хемниң суг-биле садалап бадирган чус-чус кубометр ыш Кызылга келген дилет материалдарыг хуула бээр. Оң соонда оларны респу- бликаның барык бүгү-ле районнарыңче чүдүрү чорудуп турар.

Бо ажилда чолаачы Е. Н. Широченко күш-ажыгы үлүг эвээш эвес кирген. Ол кала-да — «Тыса суг тудуг» треске-да, Кызылдың № 1 АТБ-зинге-да амылдап турган, эш-өөрүңге мактадып, ажилга кызылаан көргүс- кен. Улуг-Хемниң ыш улетпур ажил-агыйында ол ажил- дааш, үш чыл ака берген. Евгений Николаевич мында база-ла бедик бугурулгелер, үр-түңгөлүг амылдап ту- рар. Ол ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүс- сөткөн, чарыш тилекчилериниң санынга кирген.

ЧУРУКТАРДА: чолаачы Е. Н. Широченко; дилдире- ринге белеккен каан ыштар.

ЧОНБИЛЕ ПАРТИЯ ЧАНГЫС ЭПТИГ

СЭКП ТК-ның Чингине секретари, ССР-ниң Дээди Соединиң Президиуму- нун Даргазы К. У. Чернен- кояң «Чон биле партия чан- гыс эптиг» Шилтигенин чу- гаалары болгаш чүдүлдери деп ному чырыкче үнген.

1976 чылдан эгелзеш 1984 чылдың апрелге чед- дир үенин дүргүзүндө эш К. У. Черненкоң чугаала- ры, чүдүлдери болгаш илет- келдери ол нонда кирген. СЭКП-ниң XXV — XXVI съездининиң шиттирлерин күүседир, бистиг Төрөз чуртувустун экономиктиг болгаш камгалаа күчүзүн немей өстүрер, улустун ча- гай байдалын бедир бол- гаш чач кичини, кижилер талазы-биле партияның база чоңуңу тургузукчу ажил-чо- рудулазы, термодолуг да- ынының кыскалыгына удур, бажыг тайбын дээш, делег- ге социализмин тургуша- рын бажыгылар дээш бистиг партияныг болгаш күрү- невиңиң могаз чок демисе- лин ол нонда кирген чүдү- дерде бугу талазыг болгаш чырыкчылар илередип көрүскөн. Парлап бугу ажилдарың кол кичээл- гинде — бистиг ийгилик- тинде кол күжү, совет улустун политиктиг болгаш ийгилик амылдап, болуп коммунист партия, мас- сел-биле оң харылзааларын калыптартып, хөжүдүтү ту- рар. Партия биле чоңуң

чангыс эптиг болурунун те- мазы бугу номун кол утка- зынын колдап, турар чүдү- ол.

Нонда кирген ханы ут- талыг дыка хой синалдар пар- тия болгаш күрүне тургу- зуушкунуң теоретиктиг болгаш практиктиг чугула айтырыгларын сайырадып ажилдап кылырыңа, амы- дырадың коллективчи хе- бирин бадитнарыңа, соци- листик меделдерин хевир- леттинип тургузунарыңа улуг салышкыны кирип турар.

Партия болгаш күрүне апа- радынын ажилын сайы- раггайыңдар, ССР-ниң по- литиктиг үндөшүн, социали- стик тургузушкунуң күчү- лүг чөпсө — Советтериниң ажил-чорудулазын амыт үе- ниң байдалдарында улам ыңай аңгыкыларын арга- ларын тодарары талазы-биле СЭКП Төп Комитетиниң, ТК-ның Политбюроунуң то- даргай сорулаже утталган ажил-чорудулазы нонда ханы илерейлеттинген.

Нонда парлааттыгын дыка хой ажилдарың, хамыкта- мурунда СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумуна эш К. У. Черненкоң «Пар- тияның идеолотуг, мас- солуктиг ажилыңдыг чугу- ла айтырыглары» деп илет- келдине төп черин СЭКП- ниң идеолотуг ажил-чору- дулазының деңгелин бол-

гаш ажилының бедилериниң өкү негден чугула айтыры- галары ээлеп турар. Сайы- мдарың социализмин бедир- заргайыңдарыңа идеал чүдө теоретиктиг эвес, ха- рын бугу пропагандамы, ыш- жиндик ажилың үндөшүн кылдыр сандыгын турар умурлуг деп чүвениң дугай- ында принципалдыг чугула деваз нонда кирген чүдүл- де бугу талазыг үндөшлө- ген.

СЭКП-ниң иштиги болгаш даштын политиканың чарыл- бас чалгыс эптиг, бөмүрүккө тайбын камга- лап арттырар дээш, нарын, төңгөлүг чидиг болушкуну- нар биле дөмүдунган үеде со- вет кижилерин тургузукчу тайбын ажил-агыйн ханды- рар дээш, оң демиселди, К. У. Черненкоң чугаала- рында болгаш чүдүлдериңде чырыкчылар көргүс- кен. Дүшкүрүлүг чорутуңу ча- ырышкынының кайы хире ханы дазылдарың, азы-бүрү ийгилик тургу- зулугу күрүмелерин тайбын кома-хөлбөз догунаашкы- нын талазы-биле бистиг күрүмелерин камгалап ту- рары принциптерге Черни- устуларың кайы хире хандырышкынында олар тодаргай алышкан.

Ному Политиктиг лите- ратураның номнарын пар- лаар чер парлап үндүргөн.

(СЭТА).

КОМСОМОЛ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

СЭКП обкомунун Поли- тиктиг чарыдышкың бажы- ыңга республиканың комсо- мол активиниң хуралы дүүн болуп өрткөн.

«СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунун түң- гелдеринге болгаш оң шит-

тирлеринге база СЭКП ТК- ның Чингине секретари эш К. У. Черненкоң чугаалы- ыңга дүштүр комсомолдун область организациязының сорулаарының дугайында» айтырымы чугаалашкан.

Комсомол активиниң хура- лынга илеткелди ВЛКСМ обкомунун бирги секретари О. Х. Холуя кылган.

Республиканың комсомол активиниң хуралы чугаала- ыңга айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээн алган.

Сентябрь 1-ни бүгү-чоннун байырлалы—Билиглерниң хүнү кылдыр чарлаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫ

«Нинти ортумак болгаш профессионал школаның ре- формазының кол утагышкы- нынарының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Соединиң 1984 чылдың апрель 12-де доктаалыг дүштүр ССРЭ- ниң Дээди Соединиң Пре- зидиумунун доктаалы бол- за:

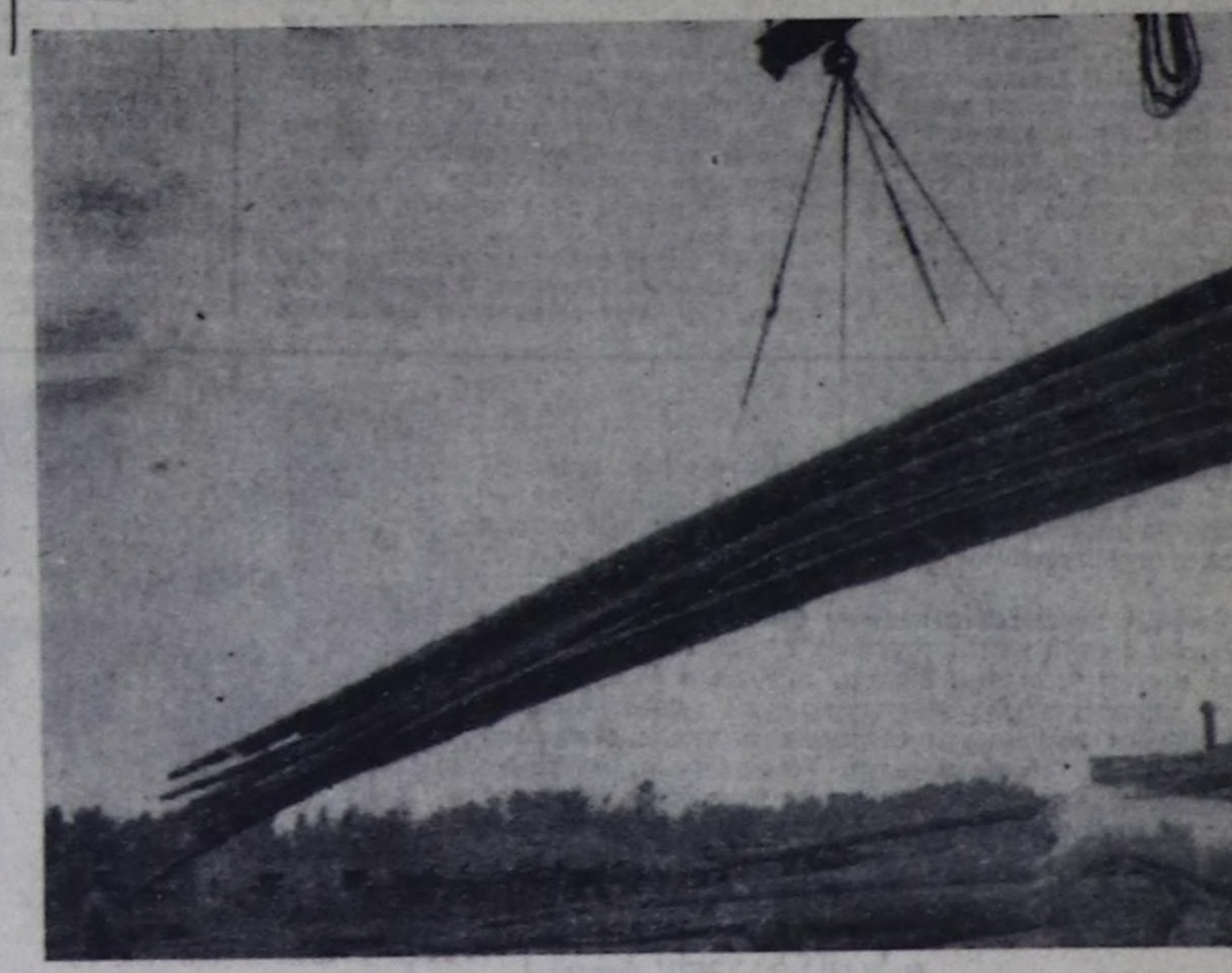
1. Сентябрь 1-ни бүгү- чоннун байырлалы — Би- лиглерниң хүнү кылдыр чарлаар.

2. Байырлалдарың бол- гаш тураскаалдыг хүнне- рин дугайында, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президи- умунун доктаалы бол- за:

мунуң 1980 чылдың ок- тябрь 1-де Чарлының (ССРЭ-ниң Дээди Соединиң ведомствилер, 1980 чыл, № 41, арын 846) 1-ги чү- дүңге дараазында немелде- ни кирип.

«Сентябрь 1— Билиглер- ниң хүнү».

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунун Даргазы К. ЧЕРНЕНКО. ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунун Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ. Москва, Кремль. 1984 чылдың июнь 15.

дулаткан. Оон эркен орту- мак ажил төлөвүнүн өзүл- де хөмчөз күш-ажыгың бугурулгелерин өзүлдөш- ниң темпизин ажил турары кончук дүвүрениң. Ша- лык хөмчөзлүнүн өзүлдөш- ниң темпизин күш-ажы- лан бугурулгелерин темпизин өзүлдөш Респо- блицаның ТМЗ-инде 36,4 хуу. «Красноярскэстро- нун № 3 КМК-ында—25,9, «Тыва авиотрасы» катты- жышкыны КМК-ында барык 23 хуу. «Тыва тудуг» треске 12,8 хуу ажил турар. Дыка хой организастылар карымалыг бооп артып ту- рар. Тудуштур бот-үзүн элзэн хой организациялар улаштырган.

Мындыг байдалдардан уштунар, хожудаашкыны ажил эртер дээш эң дөм- теттик хөмчөзлөрүн алыр не- теттинип турары билдиргир. Ажилды организастарын экидериң эң чугула негел- де деп чүвениң тудуг органи- зацияларының удуруткучу- лары утуп болбас умурлуг, бо талазы-биле эң шудуру ажилдары чугула.

Допчулаады республика- ның Статистика эргелелиниң специалистери белекзэн.

Солунуң ийги база
дүрткү арыннарында Медицина аймакчызынын хунунге таскааткан бөлүк материалдарын парлаан. Оларнын арасында Тывага кадык камгалаалынын 40 чылдарын дүргүзүндө хөгжүлдөзүн чыгарып көрсүскөн материалдарын база номчуучуларын кичээнгейинге бараалгаткан.

Салдар, фактылар

● 1944 чылда Тывага дээди эртемниг 20, тускай ортумак эртемниг 56 медицина аймакчылары чонга бараан болуп турган.

● Бөгүндө Тыва АССР-иниң кадык камгалаалында дээди эртемниг 900 эмчи, оларнын 350-н ашык, ажалдап турар. Он мүн кичээнге ортума-биле алтыр 321 эмчи онажыр.

● 1944 чылда деңгем эмпилериниң саны 45, тускай ортумак эртемниг медицина аймакчыларынын саны 74 катал өскөн.

● Тываның кадык камгалаалында 1944 чылда 325 орунуг бир хоорай, 14 район эмелгези, 9 аптека, 3 уруглар яслизи бар турган.

● Эртен дөргөн чылдын иштинде эмнелге орунулары 16 катал өскөн. Республиканың эмнелге орунуларынн иштин саны 5090 болуп турар.

● Бөгүндө 100-ден 300 чедир орунуг он үш район эмнелгези, 10-дан 25 чедир уштакот эмнелгези, 135 фельдшер-акушер пункттары, халдавырлыг аарыларга уур 15 станция ажалдап турар.

● Соалгу он үш чылдарын дүргүзүндө 240 орунуг республика эмнелгези, 85 орунуг радиология корпустук онкология диспансери, 500 кижи хулэп алыр республика поликлиниказы, 60 орунуг божудула бажымы, медицина училщенинн 600 сургуул турар обшечтвези. «Медтехника» эргелели, Тээнде, Эрзинде, Бай-Хаакта поликлиникалар район эмнелгези, Ак-Довуракта 300 кижи хулэп алыр поликлиникалыг бичи уруглар эмнелгези, Туранда, Сары-Сенте, Бай-Хаакта, Эрзинде, Кок-Тейде сал-аппастаңиялар ажалдап кирген.

Район эмнелгезинин хоочун ажалданчылары медсестра Л. Б. Балдина, эмчи А. М. Романенко олар июнь 17-ни — Медицина аймакчыларынын хунун төлөтүг киш-ажылы биле уткуп турар.

Оларнын кушамалчы наамдары Бай-Хаакта кадык камгалаалынн хөгжүп көргөн оруну биле тууш. 1940 чылдарын алар сактып чугаалажы бээрлер, эрги, чаа чылдарын, бөгүнгү чаагай шаг-уени хоочуннар деңгем хуваап көөрлер. Ол дугайын кушамалчы коллективтин чалыы салгалыга чугаалаарлар, тайылбырларлар. Хоочуннарнын сактыш кынылары, саналдары, бодалдары анаа чүүл эвес, ол болза улуг салгалыг дүрмүлганын чалыы салгалче дамчыдарынын база бир кол аргазы болуп турар.

ЧУРУКТА: (сөйгөй талдан) Л. П. Балдина, А. М. Романенко.

В. КАРА-САЛДЫН фотоу.

«Кижилерин кадыкшымы — интиледин үнелетинмес байдас» деп сестер хундус-даа, дүне-даа кырында чайнап турар улуг бажыны билбес кижи республикада ховар. Чоокна чедир-ле даштыг хавак турган бо черде туттунган республика эмнелгезинн коллективинде хей саныг эмчилер, сестралар, лаборантылар чоңуң кадыкшылыга бараан болуп, буныгы ажал-үүлөп бугуруп турар.

Бо улуг эмнелгезин бир салбырында кулак, боостал, дүмүк эмнел турар. Салбырын улуг сестралар Тамара Трофимова, Матюшова, иннн эрозилде бугурутташ та шарыаткай кызыл тукарнын, хундүлел бижинтеринн арасында кызыл карт-кымын дөптер бар. Оларын аягы, ында бижинтеринн сестринн номчуру, салбырынн база он кижи-леринн дугайында чымыл

Бөгүн — Медицина ажилдакчызынын хуну

ЧААГАЙ БАРААН БОЛУУШКУН

Барыын болгаш Чөөн чүк чурттарынын бурунгу болган ортаагы вектеринин экономика болгаш культура төлөринден хей чүс чылдарын дүргүзүндө хоорук, даштыкы болгаш иштинн феодал дарлалдын адаанга чораан болган Тываның инитилел-политиктиг болгаш культура хөгжүлдөзүн куду-ку депелге турган. Школа-лар болгаш эмнелгелер, культура одаглары турбаан, ламалар, хамнар, кара эмбиле эмнээр кижилер «эмчи дузанын» чедирип келген.

Кадык камгалаалынн материал-техниктиг баазаны чок, медицина кадрлары биле хандырттымаан чорук, чурттагы чоңуң инитилел болгаш санитар культуразынын чавыс байдалы ту-беркулэз, шээр болгаш хамчы аарыларнын өскүрүп турган. Аарымыр болгаш өлүм-чидимге таваржыр чорук чаш уругларга, саяттыг болгаш божан хер-сөөккөргө хей таваржып турган.

Тыва Улус Республиканың Совет Эвилелинге 1944 чылда эки тура-биле каттышканын тыва чоңуң бурунгаар хөгжүлдөзүн, улус ажал-аарынын адырларын, оң иштинде кадык камгалаалын, шапкынчыларын таарым-чакыл байддарын тургускан. Коммунисттик партия, Совет чактыгы удуртудалы-зы-биле ленинч национал политиканы амыдыралга чай-гылыш чок боттандырганын дээр эртен 40 чылдарда Тывага, чурттуң эң анык автономнуг республикалыг төөгү талазы-биле кыска хуузаанын дүргүзүндө ханы политиктиг, социал-экономи-тиг чаартылгалар болган.

Республиканың онкология диспансери де амгы үс-ча-дын медицина техниказы-биле дериттинген радиоло-гический салбырын ор-ганизастаан. Чурттагы чоңга эмнелге-политиканы дуза-зын чедиринн хөгжүдери-биле чергелештир санитар черлерин болгаш халдавыр-лыг аарыларга удур меди-цина албанын организастап тургускан.

Тывага Совет эрге-чагы-рганың 40 чылдарын дүргүзүндө партия-совет орган-нар дээди болгаш ортумак эртемниг медицина кадрла-рын белеткээр, тус-тус чер-лерге шын тургузар талазы-биле ажалды улуг кичээ-гейге ал келген. Тыва оод-дар, кыстарын чурттуң дээ-ди медицина өөредилгелерин-че конкурстан дашкаар ху-лээп аларын чөпшээрэп доктаалды Совет чакан ху-лээп алган. Ол болгаш өскө-дөө хемчелерин ал чорут-канынын соонда автономнуг республиканың кадык камга-лаалында дээди эртемниг тыва кадрларынн саны 350 чет-мен.

Бисте инитилел-биле алыр-га 900 дээди эртемниг эмчи бар. 1944 чылда деңгем эр-темниг оларнын саны 45 катал өскөн. Республиканың кадык камгалаалында ортумак эр-темниг эмчи кадрларын бел-леткээр талазы-биле Кызыл-да медицина училщени чурт-туруп турар. Бисте хир-рургия, травматология, пей-рохирургия, урология, он-кология, радиация, реанимация, кардиология, гастроэнтеро-логия, пульмонология бол-ган карак эмнээр салбырлар бар.

Совет Тывага кадык кам-

галалынын 40 чыл дүргү-зүндө хөгжүлдөзүн көртү-түр, ону организастаары-нын болгаш тургузарынын азе орунга турганынын улуг ачы-дузанын демдел-гес аргажок. А. В. Набато-ва, Р. Г. Ванштейн, Л. П. Зверев, Т. М. Зверева, Л. М. Козлова, Г. Е. Жданова, А. К. Гончаренко, А. М. Щербакова, З. С. То-карева, Е. Н. Баранова, Г. И. Федорович, Э. В. Ма-монтова, өскө-дөө эмчилер чонга чаагай бараан болган.

Медицина аймакчылары-нын куш-ажылын партия болгаш чакан бедн-биле үнел-леп турар. СССР-инн чакан шаңналдары-биле 267 кижи-ни демделгезин. Оларнын арасында — фельдшер Д. Ш. Ензак, хирургия сал-бырынн эргелечизи А. И. Канунников, Ленин, травма-тология салбырынн эргелечизи В. А. Верещинский, революцияны, Октябрь революцияны, республиканың 3-Ковенский республиканың, туберкулэ-за удур диспансериинн кол эмчиси К. И. Цой. Куш-ажылын Кызыл Туу ордени-биле шаңнаткан. Республи-каның медицина аймакчы-ларынын кол онзагай тала-лары — совет кижиге чаагай бараан болуушкуну, профессионал хулээлгезинге, ханы бердингени болгаш коммунисттик бижыг ту-руштуу. Олар моон-даа сон-гаар совет кижинин кадык-шылы дээш бедик тура-со-рун-биле ажалдап, боттары-нын төлөтүг үлүн кирир-лер.

Н. СИЗЫХ, кадык камгалаалынн ми-нистри.

«АЛДЫН ХУН ДЭЭШ, ЧЕТТИРДИМ»

Виталиктин караанга дүү-ревезинин иделгел, чаштыг, опоктоаңышынн чайнап! Каш айлар бурунгаар оң амы-тыныга айым келген, кандыг арга-биле дуза чедирин эмчилер сүмелеш-кен турган.

Нина биле Анастасия Ага-чевтеринн өг-бүдөзүнн кы-зыл калп хенертен болган. Хайын турган сугулт хо-некти опоктоаңып турган Виталиктин бодунче андара тыртыпкан. Ол хуң рес-публикада уругларынн кли-никтиг эмнелгезинн реани-мация салбырыга келген аары кижинин эмнелге кар-точказында дараазында дем-делгелдерин эмчи бижээ: өрттөн аары, ийити чада-нын, Мага-Ботта изиг сүт-чиген шыл 37 хуу. Холдар-да болгаш буттарда, хы-рында, херекте, арында чид-ирткен чер I-II-III-IV чада-нын.

Бергедээн чашты камга-лаарына дүргөн-не бирги бо-луктуң ханы херек апарган. Казанын В. И. Ульянов-Ленин аттыг куруне уни-верситетинн 92 студентин Виталиктин Агачевтинн хан тө-рүн ажалы кылдыр адат-тынар. Бо өөредиге черин-де Кызыл крест инитиле-лиге чашты камгалаарына-га кижирин-биле олар бир дугарында иделгелер көр-гүскөн. Ол университетте өөринип турарларынн ара-зында Кубадан, ГДР-ден, Лаостан, Афганистандан келген студенттер база бар.

Реанимация салбырына чаштыг аас-кежиктиг амы-дыралы дээш демсел аар-тык ай уругулулел келген. Кеш салырында Виталиктин үш удаа кезип эмнээн. Оол-дун хандымырынн, тыны-жынын дүргенинн байд-а-

Совет Тываның 40 чылдарын дүргүзүндө кадык камгалаалынн бурунгаар хөгжүлдөзүнн көсүк чижээн Бай-Хаактан көрүп болур. Таңды эдзэнде чат-тылган бо суурда 300 кижинин бир ээл-чеге хулэп алыр поликлиникалыг үш кат эмнелгези ажалгалга 1981 чылда кириген. Аарыг кижилер эмнел чытты-рар орунулар саны мында — 200.

Бо эмнелгезин материал-техниктиг баазаны долдуу-биле бижыгатааттыган. Район эмнелгезинде, чижээ 16, олар-нын 4-тү дүргөн дуза чедирер, автома-шина бар.

— 1944 чылда район эмнелгезинге бир эмчи, үш эмчи сестрамы, 3 санитар, бир повар, бир этт ажаакчызы ажалдап турган — деп, ол үеден бээр сестралар келген куш-ажылынн хоочуну Дина Николаевна Никитина биске чугаалады.

ЧУРУКТА: район эмнелгези,

УРУГЛАР ЭМЧИЗИ

Берге таварылга. Беш харыг Жения Оюнуң Кочетово суурдан Бай-Хаакка, район эмнелгезинге, эңкел-гөн. Гипп соонда дагы на-кат аарааш, чаш кижин шуут бергедээн. Медерелинн ыш-кынтан, мага-боду тырта берген оолдун кес кырында келген амы-тынын камгалап алдыр дээш үш хонук дүргү-зүндө эмчилер, сестралар демсепип келген.

— Олгунуң амы-тынын, кызыл тургаш естүрүп ал-ган чүвемин, камгалап көр-түр — деп, не дилеп турган.

Анаа ажал болза, кижин ажаап болбайт: «Бөгүн ол хир-ени, даарта оон-даа хейну кылыын» деп аң. Кижинин амызы үстүр чедип турда, чүнү ажаар боор. «Шыда-вас мен» — дээр эрес, тую-лунга чедир демсепип апар. Ынчанга уруглар эмчизи А. Ш. Соном-Байыр оолдун ада-незинге чүн-даа чугаалааан. Удалаанда са-гышсыраан, девидээн ада-неин-даа, өг-бүдөзүн, уруг-дарын-даа, нарын ажалга артык болгу деп бугу-ле чүдүлдери, бодалдарын ол сагыштан уштуп, «шуут ут-тулкан».

Анчымаа Шаравиевна бар аргаларын, дүржүлгезин, бүтү билини берге аарыг оолдун амы-тынын камга-лаарынче мөөнөп алкан. Интенсивтиг терапия пала-тазынга Женияны шынчыл, хайгаарал, ажаал-каракатп турган. Бо өрөз өскеринден ылгалды. Чүгө дээрге анаа эң берге байдалдыг уругларын эмнээр, ол ажал-га таарымчалыг бүтү тала-ларын алда тургускаан. Хер-рек апарганда, сүмелдирер таварылгаларда, райондун кол эмчизин-даа, Кызылдан-даа эмчилерин манча чалай бээр, бүтү эмчилеринн дүр-жүлгезин ажалгаларыга эп-

тиг чер бо болуп турар. Эм-чилер экин, эмнелгениң хо-вар дер-херекселерин база интенсивтиг терапия пала-тазынн эргезинде.

Аарыгта удур шын хем-челерин, дарыг эмнээшкы-нерин чорутканынын түдө-лиде Жения Оюн караан кө-рүп келген. Караан — кижини кадыкшылынн байд-а-лынын көрүчү, ам кайы-хези эмнээр, чүнү кылыры бээр он илереп келер. Бир эвес эмнелгеде кижинин ка-

дынын байдалын шынчир нарын аппараттарлар чок турган болза, аарыг кижини караандан көөр боор оң.

Жения ам кадык кылдыр «сегип берген. Оолдун ада-не-зи Анчымаа Шаравиевнага четтиргенин илередип, эм-нелгеге база катал кирип чораан, олгун эмчиге көр-гүскөн. Беш харыг аарыг оолду сегиткенин дег тавар-ылгалар, уйгу-дун чок дун-хунер уруглар эмчизин-ни практиказынга каш-даа удаа болтулаан.

— Кадыкшынын байдалы дыка берге, аар аарыг уруг-ларын сегидир эмнел каар-га, оң соонда кижин сагы-

дынын байдалын шынчир нарын аппараттарлар чок турган болза, аарыг кижини караандан көөр боор оң.

Бистин чуртта уругларынн кадыкшы-нын бижыгалаарынче улуг кичээнгейин чылга 50 эмнелгезинн участктарны

Кызылга тургускан. 1944 чылдан бөгүнге чедир уруглар эмнээр орунуар Тывага чүс катал көбү дээш; уруглар эмчилеринн саны 30 катал өскөн.

БОТТАРЫНЫҢ ТУРУЖУНДА

бодал-сеткил долуп кедир. «Олгун Орлан аар аарыг-га таварышкан, боостазы шуут дунган турда, бо сал-бымга чыттырган мен. Би-линн болгаш дуракулганын харам чоңка кижилерге бер-ип чоруту эмпилер Мария Семёновна Симанова, Танов Машык-оолович. Монгуш, сестра Тамара Трофимова, Матюшова ылалы, магадды кижилеринн ачызында, каң кадык кылдыр эмнел каан олгуну бугуң үлүңүрү ад-дым. Мындагы кижилерге «Четтирдим!» деп сөстү чу-гаалаарга-даа эвөш ышкан сагындарар. Кадык, аас-ке-жиктиг болтуң эмчилер, эң бууныгы кижилер. Өвүр чуртут С. Шапкы. «Мен кезер эмчилерин ажалды,

мергежилдин магаддан чораан мен. Олардан аарыг нарын кезинишкенинн кымыл, хуулаазын үдүлү бугурун, бистин кол органиканыс — кулак, боостаз, дүмүкту кезип эмнел турар кижилерин манча үр эмнелд чылда магаддым. Салбыр-дан ол кижини, бо көкүң багай деп ылгал адаанга бер-ге. Чүгө дээр, аштакчалды ажалды, улуг эмчилерге чедир көчүтүп кичээнгейин, эртем-билитиг кижилер мында ажалдап турар. Бистин арасында мындагы кижилер улам на хей болуң деп бөрөөр, кадык аларган үт-дүр бижиндир тур мен. Мын-да бугу чүвө — эмнелге-даа, аарыг-шевер-даа салбырын эргелечизи М. С. Симанова-нын бидилдиг удуртулга-

зынн ачызы-дыр... Э. Чооду, Тес-Хем район».

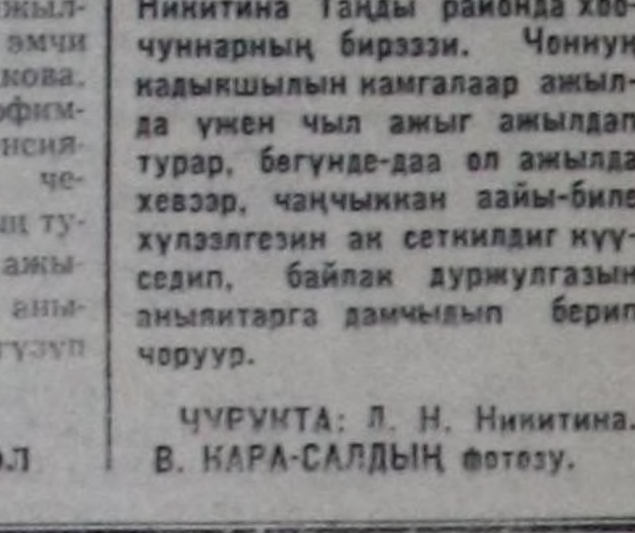
Шапк мындагы сакталын агайында, чуреткинн хейл-дэн бижээн сестрин чыгыс черге чыыр болза улуг кы-зын мон болур. Ам бо чаа-гай сестринн саязынга би-жиринче кижилеринн сет-килин отутуп турар сал-бырынн ийи хоочуннары-биле тааныжып көрөал.

Дээди катогориянын эмчи-ли, кадык камгалаалынн черлерин, Тыва АССР-инн алдардыг эмчизи Мария Се-мёновна Симанова 1956 чылда Томскинн медицина институтун дооскан. Инсти-тут соонда катчаар ажал-дал, чоңга бараан болуп чо-руурун хундүлел ады, ша-нал-макталы херечилеп ту-рар. Ол ат-сүрөз алган Та-

нов Машык-оолович Мон-гуш ышкан орден-хавыла-ларынн эмчилерин, Людми-ла Кыргысцова Кунгаалай дег аныктарынн дагдынык-чызы.

— Биске чылда-ла 800 — 880 хире аарыг кижилер кезип турар. Оларын кадык болдураар, эки эмнээр дээш салбырда кижин бугуру кы-лып ажалдап турар — деп, Мария Семёновна чугаалаар. Ол республика эмнелгезин-де херэжениер чөвүлгезинн кезигүүн, хей-инити даалта-ларын ал сеткилдиг күөс-лүп, монунга шычы бараан болуп чоруур.

Салбырынн улуг эмчи сест-ралары Тамара Трофимова, Матюшова 1945 чылда эмчи сестраларынн курузун дооскан. Тывага ажалдап

Окуист Дина Николаевна Никитина Таңды районда хоочуннарнын бирээни. Чоңуң кадыкшылынн камгалаар ажал-да үен чыл амыг ажалдап турар, бөгүндө-даа ол ажалда хевээр, чачыкчанын айы-биле хулээлгезинн ал сеткилдиг күө-сүлүп, байкан дүрмүлганын аныктарга дамчылап берип чоруур.

ЧУРУКТА: Л. Н. Никитина, В. КАРА-САЛДЫН фотоу.

